

Ivan Jan, **Korenine zla**. Ljubljana : samozaložba, 1995. 530 strani.

Sredi 1995 leta je izšla v samozaložbi zajetna, vsebinsko bogata ter s fotografijami in faksimili dokumentov opremljena knjiga *Korenine zla*. Pripravil jo je znani gorenjski publicist Ivan Jan. Kot vse njegove knjige opisuje tudi ta spoznanja človeka, ki je zrasel iz jeseniškega kovinarja, medvojnega mladinskega aktivista in bataljonskega politikomisarja ter po vojni oficirja JLA v urednika dolgoletnih radijskih oddaj »Še pomnite, tovariši«, pisca spominov na svoje partizanstvo, opisov življenja med okupacijo z literarnimi ambicijami ter dokumentarnih zgodovinskih orisov dražgoške bitke, Kokrškega odreda in gorenjskega domobranstva. Avtor izhaja iz družine, ki je polno doživljala žgoča nacionalna, razredna in politična nasprotja evropske družbe, njeni člani pa so samostojno, dejavno in kritično iskali najboljše možne družbene rešitve. Ivan Jan je sprejel med jeseniškimi proletarci vizijo socialno pravične družbe in ji ostal zvest vse življenje.

V svojih esejih in zgodovinskih orisih posveča osrednjo pozornost bojem za svobodo in enakopravnost vseh ljudi in narodov, s čimer vzbuja zanimanje širokega kroga bralcev. Kritičen do sebe in drugih je svoje knjige, ki so nekatere zaradi odmeva med ljudmi izšle v več ponatisih, nenehno dopolnjeval in popravljaval v skladu z novimi ugotovitvami in spoznanji. Po korenitih družbenih zasukih z desne v levo in spet obratno je pisec spoznal, da mnogi ne zaupajo več svojim državnikom in političnim strankam ter njihovim »širšemu krogu ljudi dopadljivim programom«, marveč terjajo stvaren in dokumentiran prikaz razmer, dogodkov in dogajanj v preteklosti. To spoznanje kaže tudi Janovo postopno prehajanje od reportaž z ne povsem prikritimi propagandističnimi težnjami h kritičnim dokumentarnim zgodovinskim orisom.

Korenine zla dokumentarno prikazujejo »Gorenjsko samozaščito«, ki ji višji vodja varnostne službe in policije general SS Erwin Rösener ni dovolil uporabljati imena »domobranstvo«. Kot prvi del *Odstrih zaves* knjiga prinaša izbor izjav ter javnih pozivov posameznikov in ustanov, ki so od habsburškega časa navajali k pokorščini vsakokratnim oblastem. Avtor v nekaterih poglavjih obravnava ves slovenski prostor, v drugih pa prikaže dogajanja samo na Gorenjskem, od koder je okupator izgnal številne narodnjake z večino duhovščine vred, naseljeval nemške družine ter v urade in šolo uvedel samo nemščino. Posamezna poglavja obravnavajo sestavine okupacijskega sistema in nasilnega raznarodovanja: od orožništva do raztrgancev, skupin četnikov in (predimenzionirano ocenjenih) uspehov delovanja vodje gestapa Helmuta Rosumecka.

Po pregledu v knjigi navedenih uporabljenih virov spoznamo, da je pisec podatke za svojo obravnavo črpal iz že objavljenih razprav kot tudi iz spominskih zapisov in arhivskega gradiva. Prizadevanje pisca, da bi obravnavo priredil za najširši krog bralcev in objavil čim več dokazov o dejavnosti proti narodnim interesom, je povzročilo navajanje številnih citatov, izrganih iz obširnejših besedil, s čimer je prišlo ponekod do posplošitev in poenostavljenih ocen. Ob tem pa je avtor vendar znal prisluhniti tudi tistim piscem (zlasti iz cerkvenih krogov), ki so protinarodnemu in protiljudskemu delovanju svojih poklicnih kolegov oporekali, s čimer se je skušal izogniti stanovskemu in razrednemu determinizmu. Knjiga kaže, da pisec skrbno sledi sodobnim obravnavam in polemikam o narodnem vprašanju v dnevnem in periodičnem tisku.

V knjigi bi kazalo bolje prikazati nastanek krajevnih deželnih straž, ki so delovale na Gorenjskem pod vodstvom nemških orožnikov od jeseni 1942, sprva nič manj množično kot vaške straže v Ljubljanski pokrajini, kasneje pa so zaradi sodelovanja njihovih pripadnikov z odbori OF in naraščajočega odpora proti vpoklicem Gorenjcev v nemško vojsko postale za okupatorja nezanesljive in nevarne, zato jih je aprila 1943 opustil. Bolje bi moral pisec opisati tudi dejavnost »Domovinske fronte« in točneje določiti pomen četništva, ki je bilo na Gorenjskem omejeno skoraj izključno na morilsko dejavnost ozke skrivne organizacije »črne roke.« Izogniti bi se moral tudi nekaterim očitnim napakam. Kazalo bi tudi bolje predstaviti prizadevanja pokrajinskega odbora OF, da vključi v NOB tudi imovite sloje, s čimer mu je uspelo »Gorenjsko samozaščito« omejiti na del kmečkega prebivalstva v vzhodnem in osrednjem ravninskem delu Gorenjske.

Kljub navedenim pomanjkljivostim in nekaterim napakam so bile *Korenine zla* do izida knjige *Škof Rožman in kontinuiteta* doslej najbolj širokopotezno Janovo delo, za katero je zbral gradivo s pravo partizansko požrtvovalnostjo, pri tem pa se ni izogibal obravnavi širokega spektra žgočih tem, ki prožijo v sodobni slovenski družbi vroče polemike o značaju narodnoosvobodilnih in njim nasprotnih oboroženih slovenskih oddelkov.

Ivan Križnar

Janko Pleterski, **Slowenisch oder Deutsch? Nationale Differenzierungsprozesse in Kärnten (1848–1914)**. Celovec : Drava 1996. 487 strani.

Da izide prevod neke knjige enaintrideset let po izidu originala, mora biti nek poseben razlog. Pri lanskoletnem izidu prevoda knjige Janka Pleterskega »*Narodna in politična zvest na Koroškem*« je tak

razlog hitro mogoče najti. Gre za delo o oblikovanju narodne in politične zavesti med prebivalstvom takojmenovane »slovenske Koroške«, ki še ni bilo preseženo. Zato je tudi izšlo praktično nespremenjeno. Obenem pa je to temeljno delo za razumevanje historičnih razsežnosti »koroškega vprašanja« ostalo nemško govorečemu bralcu doslej skoraj neznano. Zgleden prevod knjige je pripravil dr. Franci Zwitter (ml.), zamudno, zamotano in natančno delo obdelave nemške izdaje knjige pa je odlično opravil dr. Valentin Sima, asistent na katedri za sodobno zgodovino, Inštituta za zgodovino celovške Univerze.

Slovenskemu bralcu tega dela Janka Pleterskega ni treba znova predstavljati. Vsak, ki se je kdaj lotil »koroškega vprašanja«, ga pozna. Največkrat smo ga jemali v roke v zvezi s proučevanjem koroških Slovencev in koroško-slovenske problematike. Tudi ta knjiga v prvi vrsti načenja koroško slovensko problematiko, vendar je njena nespregledljiva komponenta tudi analiza politične orientacije in narodne zavesti med celotnim koroškim prebivalstvom v vsem obravnavanem času.

Avtor sicer v predgovoru k nemški izdaji knjige ponavlja, kaj vse v knjigi manjka in česa vsega v knjigi ni najti: sistematične analize relevantnih problemov šolstva, cerkve in uradništva; vendar ne glede na to daje knjiga slej ko prej zaokroženo sliko o naslovni problematiki. V času od nastanka slovenskega originala pa do izida nemškega prevoda so seveda nastale tudi nove študije tako o času kot tudi o posameznih problemih, ki sodijo k vsebini, ki jo obravnava Pleterski. Najti jih je deloma tudi v izboru literature na koncu knjige. Toda Pleterskijeva študija ostaja med najbolj celovitimi in poglobljenimi. Nova dela jo dopolnjujejo le v podrobnostih.

O vsebini knjige je bilo v času nastanka originala že obsežno razpravljano. Avtor teh vrstic se tudi ne čuti kompetentnega za vsebinsko razpravo. Bolj pomembno se mi zdi dodatno poudariti misel nemško govorečega uvodničarja, profesorja celovške Univerze in predstojnika Inštituta za zgodovino na njej, dr. Güntherja Hödla, da je treba stran od zgodovinopisja »ozkih nacionalizmov«, »majhnih šovinizmov« in »prastrahov«. Prevod Pleterskijeve knjige in s tem približanje dognanj slovenskega zgodovinopisja nemški strokovni javnosti je zagotovo korak v to pravo smer. In prav ima Günther Hödl, ko pravi, da nudi objava te študije v nemščini možnost iskanja novih rešitev sobivanja na Koroškem. Brez stereotipov in predsodkov, ki so nastali v času narodnostnih bojev. Ravno tako je točna njegova ugotovitev, da sodi Pleterski med »predgovornike alpsko-jadranskega sodelovanja«. Seveda pa sta za kaj takega potrebna dva enakopravna partnerja.

Očitno je slovenska stran kaj takega želela vsaj že pred enaintridesetimi leti, ko je izšla slovenska verzija knjige.

Dušan Nečak